

ALTSGEYMER KASALLIGIDA ERTA DIAGNOSTIKA MUAMMOLARI

Qurbonaliyeva Guljahon O'ralovna

Iqtisodiyot va servis universiteti qurbonaliyeva

guljahon8@gmail.com

Ilmiy rahbar: Kattaboyeva Muhayyo Nurmuhammad qizi,

Department of Therapeutic sciences Faculty of Medicine, Termez University of
Economics and Service Uzbekistan,

muhayyo_kattaboyeva@tues.uz

mnkattaboyeva@gmail.com

orcid=0009-0005-7146-1255

+998915899307

Anotatsiya: Altsgeymer kasalligi — bu miya neyrodegenerativ kasallik bo'lib, asosan yuqori yoshdagi odamlarda uchraydi. Ushbu kasallik kognitiv va xotira qobiliyatlarining pasayishiga, ruhiy va hissiy holatning o'zgarishiga olib keladi. Altsgeymer kasalligining diagnostikasi va davolash usullari bugungi kunda ham tibbiyotning dolzarb masalalaridan biridir. Kasallikning dastlabki bosqichlarida xotira va fikrlash qobiliyatlari pasayadi, bu esa bemorning kundalik hayotida qiyinchiliklarga olib keladi. Ushbu maqolada Altsgeymer kasalligining diagnostikasi, davolash usullari va kasallikning oldini olish bo'yicha tavsiyalar ko'rib chiqiladi.

Kalit sozlar: Altsgeymer kasalligi, diagnostika, davolash usullari, xotira, kognitiv kasallik, nevrologik kasallik, psixologik testlar, cholinesteraz inhibitörleri, memantin, kognitiv terapiya.

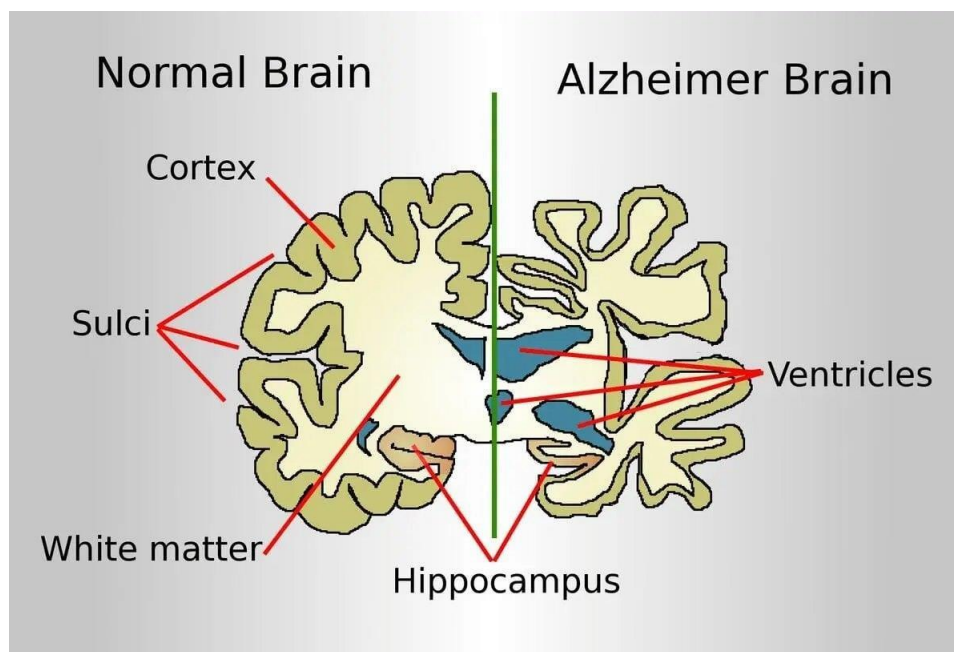
Kirish

Altsgeymer kasalligi birinchi marta 1906-yilda nemis shifokori Alois Alzheimer tomonidan ta'riflangan. Bugungi kunda, dunyo bo'ylab millionlab odamlar ushbu kasallikdan azob chekishmoqda. Altsgeymer kasalligi insonning miya faoliyatini yomonlashtiradi, xotira va fikrlash qobiliyatlarini asta-sekin yo'qotishiga sabab bo'ladi. Bu kasallik faqat geriatriya bilan bog'liq bo'lmasdan, yosh avlodlar orasida ham paydo bo'lishi mumkin. Kasallikning sabablari, belgilari va uning rivojlanish jarayoni haqida ko'plab ilmiy tadqiqotlar o'tkazilgan bo'lsa-da, kasallikka to'liq va samarali davolash usullari hozirgacha mavjud emas. Altsgeymerning rivojlanishiga neurotransmitterlarning pasayishi, miyadagi betali amiloid plakalari va tau oqsillari bilan bog'liq o'zgarishlar sabab bo'lishi mumkin. Kasallikning oldini olish va uning rivojlanishini sekinlashtirish uchun yangi dori vositalari va davolash usullari ustida olib borilayotgan izlanishlar

natijasida umid beruvchi yutuqlar mavjud. Ushbu maqolada Altsgeymer kasalligining tashxisi, diagnostikasi, davolash usullari, kasallikni oldini olish uchun tavsiyalar va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar haqida batafsil ma'lumot beriladi. Kasallikning erta aniqlanishi va to'g'ri davolash usullari bemorning hayot sifatini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega.

Altsgeymer kasalligi miyadagi bir nechta muhim qismlarni zararlaydi. Kasallik asosan quyidagi mintaqalarda o'zgarishlarga olib keladi. Hipokampus miya markazlaridan biri bo'lib, xotira va yangi ma'lumotlarni saqlash bilan bog'liq. Altsgeymer kasalligi boshida aynan hipokampusda zararlanishlar yuzaga keladi. Bu, xotira yo'qotishining boshlanishi va yangi ma'lumotlarni eslab qolishdagi qiyinchiliklarga olib keladi. Parahippocampal gyrus bu miyadagi boshqa bir mintaqaga bo'lib, hipokampus bilan chambarchas bog'langan. Parahippocampal gyrusda zararlanishlar ham xotira va kognitiv funktsiyalarni buzadi. Prefrontal korteks, qarorlar qabul qilish, muammolarni hal qilish va diqqatni boshqarish bilan bog'liq. Altsgeymer kasalligi rivojlanganda, prefrontal korteksda ham o'zgarishlar yuzaga keladi, bu esa diqqat va ijodiy fikrlash qobiliyatining yomonlashishiga olib keladi. Temporoparietal bog'lanishlar. Bu mintaqaga, tilni ishlatish, vizual-kognitiv funktsiyalar va makon orientatsiyasi bilan bog'liq.

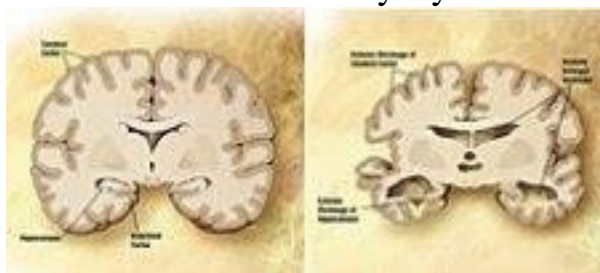
Altsgeymer kasalligida, bu hududlarda ham degeneratsiya boshlanadi, bu esa bemorning til va makon bilan bog'liq muammolarini keltirib chiqaradi. Occipital korteks, altsgeymer kasalligining ilgari bosqichlarida bu mintaqaga ancha oz ta'sirlanadi, lekin kasallik rivojlanishi bilan ko'rish va vizual xotira bilan bog'liq muammolar yuzaga kelishi mumkin. Umuman olganda, Altsgeymer kasalligi asosan xotira va kognitiv funktsiyalarni boshqaradigan mintaqalarga zarar etkazadi. Kasallikning rivojlanishi bilan bu zararlanishlar yanada chuqurlashadi va miyadagi neyronlar o'limiga olib keladi.

Altsgeymer kasalligi – bu nevrologik kasallik bo'lib, asosan yosh kattalarda (60 yoshdan oshgan) uchraydi va miya hujayralarining shikastlanishi natijasida xotira, tafakkur, nutq va kundalik faoliyatni boshqarishda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Bu kasallikning aniq sabablari to'liq aniqlanmagan, ammo ba'zi genetik, ekologik va kimyoviy omillar kasallikni rivojlantirishi mumkin. Altsgeymer kasalligini aniqlashda samarali diagnostika va tahlillar juda muhim ahamiyatga ega. Kasallikning ertalab boshlangan alomatlarini erta aniqlash, davolashni osonlashtiradi va bemorning hayot sifatini yaxshilaydi. Altsgeymer kasalligini aniqlashda bir nechta diagnostika usullari qo'llaniladi. Quyida ularning har biri haqida to'liq ma'lumot keltirilgan. Klinik baholash Altsgeymer kasalligini aniqlashning eng asosiy usuli bo'lib, bemorning umumiy holati va simptomlarini batafsil kuzatishni o'z ichiga oladi. Bu usulda doktor bemorning xotira, tafakkur va kundalik faoliyatni bajarishdagi o'zgarishlarni tahlil qiladi. Klinik baholashda quyidagi jihatlar e'tiborga olinadi.

Xotira va nutqdagi o'zgarishlar: Altsgeymer kasalligining dastlabki belgisi ko'pincha xotira bilan bog'liq muammolar bo'ladi. Bemorda yangi ma'lumotlarni eslab qolish qiyinlashadi va ba'zida o'z tanishini ham unutishi mumkin. Nutqdagi o'zgarishlar ham kuzatiladi, masalan, so'zlarni tanib olishda qiyinchiliklar yoki gapni tugatishda muammolar paydo bo'lishi mumkin. Kognitiv faoliyatdagi pasayishlar bu altsgeymer kasalligi kognitiv faoliyatning har xil sohalariga ta'sir qiladi, shu jumladan diqqatni jamlash, qarorlar qabul qilish, masalalarni yechish va rejalashtirish. Bu kasallikning rivojlanishi bilan bemor kundalik ishlarni bajarishda muammolarga duch kelishi mumkin, masalan, ovqat tayyorlash yoki pul hisobini yuritishda. Boshqa simptomlar esa

kasallikning rivojlanishiga qarab, bemorda kayfiyat o'zgarishlari, depressiya, tashvish va bezovtalik holatlari ham kuzatilishi mumkin. Altsgeymerning kechki davrlarida, bemorlar ko'pincha tushkunlik va uyqu buzilishlarini ham boshdan kechiradilar. Klinik baholash jarayonida bemorning oilaviy tarixi, mavjud sog'liq muammolari va o'zgarishlarni boshdan kechirganligi to'g'risida batafsil ma'lumot yig'iladi. Buning asosida Altsgeymer kasalligi yoki boshqa nevrologik kasalliklar haqida dastlabki tashxis qo'yiladi. Bundan tashqari, klinik baholashda bemor bilan birga uning yaqinlari va do'stlari ham ishtirok etishi mumkin, chunki ular bemorning xotira va kognitiv holatidagi o'zgarishlarni ko'proq sezishlari mumkin. Bunday intervyular kasallikning dastlabki bosqichida bo'lgan bemorlarni aniqlashda juda foydali bo'ladi. Klinik baholashda shuningdek bemorning psixologik holati ham tekshiriladi. Kasallikning dastlabki bosqichlarida, bemorlar ko'pincha o'zlarining muammolarini tan olishni rad etadilar, shuning uchun ularning yaqinlari va do'stlari tomonidan kuzatilgan o'zgarishlar klinik baholashda muhim rol o'ynaydi. Klinik baholash boshqa diagnostika usullari bilan birga

qo'llanilib, Altsgeymer kasalligi yoki boshqa nevrologik kasalliklarni aniq farqlashga yordam beradi. Bu usul davolash jarayonining boshlanishiga va bemorning holatini yaxshilashga yordam beradi.

Nevrologik tekshiruv. Altsgeymer kasalligini aniqlashda muhim diagnostik vosita hisoblanadi. Ushbu usul miyaning ishlashini, bemorning nerv tizimining holatini va reflekslarni baholashga qaratilgan. Altsgeymer kasalligini aniqlashda nevrologik tekshiruv quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi. Miyaning ishlashini baholash usuli nevrologik tekshiruvda, shifokor bemorning miyaviy faoliyatini tekshiradi. Bunga miyaning turli qismlaridagi ishlashni baholash, masalan, xotira, o'rganish qobiliyati, diqqatni jamlash va boshqarish qobiliyati kiradi. Bu tekshiruv bemorning kognitiv (aql-idrok) faoliyatini aniqlashga yordam beradi. Altsgeymer kasalligida, asosan xotira va o'rganish jarayonlari buziladi, shuning uchun bemorning miyaning shu qismidagi ishlashiga e'tibor qaratiladi. Reflekslarni tekshirish usuli reflekslar, asosan, nerv tizimining to'g'ri ishlashini ko'rsatadi. Nevrologik tekshiruvda shifokor bemorning ko'z, qo'l va oyoq reflekslarini tekshiradi. Bu tekshiruv Altsgeymer kasalligida nerv tizimining boshqa qismlarida ham o'zgarishlar bo'lishi mumkinligini aniqlashga yordam beradi. Misol uchun, Altsgeymer kasalligida ba'zi bemorlarda motor funksiyalarining pasayishi yoki reflekslarning o'zgarishi kuzatilishi mumkin. Muvofiqlik va harakatlarni tekshirish usuli altsgeymer kasalligida bemorlar o'zlarining harakatlarini va muvofiqlikni

boshqarishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Nevrologik tekshiruvda, shifokor bemorning tana muvofiqligini, harakatlarni boshqarish qobiliyatini (masalan, yurar yoki turishdagi o'zgarishlar) tekshiradi. Bu, kasallikning rivojlanishi bilan bemorning motor ko'nikmalarida qanday o'zgarishlar yuz berishini aniqlashga yordam beradi.

Nutq va til ko'nikmalarini tekshirish usuli altsgeymer kasalligida nutq va til ko'nikmalaridagi pasayishlar ham kuzatiladi. Nevrologik tekshiruvda, bemorning gapirish va so'zlarni to'g'ri aytish qobiliyati tekshiriladi. Altsgeymer kasalligi bilan og'riqan bemorlar, ba'zida so'zlarni eslab qolishda yoki aniq va izchil gapirishda qiynalishlari mumkin. Nevrologik tekshiruv Altsgeymer kasalligini aniqlashda muhim rol o'ynaydi, chunki u bemorning miyasidagi turli o'zgarishlarni va asab tizimi faoliyatidagi pasayishlarni aniqlashga yordam beradi. Ushbu usul boshqa diagnostika metodlari (masalan, psixologik testlar, rasmi tekshiruvlar) bilan birga qo'llaniladi va kasallikni erta aniqlashda katta ahamiyatga ega.

Rasmi tekshiruvlardagi altsgeymer kasalligini aniqlashda rasmi tekshiruvlar, ya'ni kompyuter tomografiyasi (KT) va magnit-rezonans tomografiyasi (MRT) kabi tasviriy diagnostika usullari, kasallikni aniqlash va miyadagi o'zgarishlarni kuzatishda muhim vosita hisoblanadi. Bu metodlar miyaning strukturasi batafsil ko'rsatib beradi va Altsgeymer kasalligi bilan bog'liq bo'lgan o'zgarishlarni aniqlashga yordam beradi. Kompyuter tomografiyasi (KT) Kompyuter tomografiyasi, miyadagi o'zgarishlarni va siqilishlarni aniqlash uchun ishlatiladigan birinchi rasmi tekshiruvlardan biridir. KT yordamida miyaning qatlamli tasvirlari olinadi, bu esa shifokorga miyadagi struktural o'zgarishlarni ko'rish imkonini beradi. Altsgeymer kasalligida, miyaning ayrim qismlari, ayniqsa hipokampus, qisqaradi. KT orqali miyaning struktural o'zgarishlari va miyadagi tomirlar holati ham baholanadi. Magnit-rezonans tomografiya (MRT) Magnit-rezonans tomografiya (MRT) bu yuqori aniqlikka ega va miyaning har bir qismini batafsil tasvirlashga imkon beradigan metoddir. MRT yordamida miyaning ichki strukturalaridagi o'zgarishlarni ko'rish mumkin, masalan, miyadagi siqilishlar, hipokampusning qisqarishi yoki boshqa kichik o'zgarishlar. MRT Altsgeymer kasalligida miyaning umumiy qisqarishini, ayniqsa, uning kognitiv funksiyalariga mas'ul bo'lgan qismlarining yomonlashishini aniqlashda samarali vositadir.

Altsgeymerga xos o'zgarishlarni aniqlash, Altsgeymer kasalligi rivojlanishi bilan miyadagi ba'zi o'zgarishlar kuzatiladi. Bu o'zgarishlar asosan miyadagi neyronlar va ularning bog'lanishlarining zararlanishi bilan bog'liq. KT yoki MRT yordamida quyidagi o'zgarishlar aniqlanishi mumkin. Miyaning qisqarishida altsgeymer kasalligi miya hujayralarining yo'qolishi va qisqarishiga olib keladi. Bu, ayniqsa, xotira va kognitiv funksiyalarni boshqaradigan hududlarda sezilarli bo'ladi, masalan, hipokampusda.

Rasmi tekshiruvlar miyaning ushbu qismlarining qisqarishini ko'rsatishi mumkin. Kognitiv mintaqalarning ta'sirlanishi altsgeymer kasalligi, asosan, miyaning kognitiv jarayonlarga mas'ul bo'lgan qismlariga ta'sir qiladi. MRT yoki KT yordamida bu hududlardagi siqilishlar va zararlanishlar aniq ko'rsatiladi. Neyrodegenerativ o'zgarishlar MRT va KT tasvirlari orqali neyrodegenerativ jarayonlarning tezligini va miya strukturasidagi o'zgarishlarning darajasini aniqlash mumkin. Rasmi tekshiruvlar, Altsgeymer kasalligining erta bosqichlarida ham miyadagi o'zgarishlarni ko'rsatishi mumkin, shuning uchun ular kasallikni erta tashxislashda va davolash rejasini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Laboratoriya tahlillari altsgeymer kasalligini aniqlashda laboratoriya tahlillari qo'llanilishi mumkin, bu esa boshqa nevrologik kasalliklarni ajratish va kasallikning turini aniqlashda yordam beradi. Laboratoriya tahlillari, asosan, qon tahlillari va boshqa biologik namunalar orqali amalga oshiriladi. Bu tahlillar Altsgeymer kasalligini aniqlashda yordam beradigan dolzarb ma'lumotlarni taqdim etadi. Qon tahlillari qon tahlillari yordamida bemorning umumiy sog'lik holati baholanadi va kasallikni boshqa nevrologik kasalliklardan ajratish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar olinadi. Qon tahlillari orqali quyidagi holatlar aniqlanishi mumkin. Tiroid bezining holatida altsgeymer kasalligi ba'zan tiroid bezining gormonlari bilan bog'liq bo'lgan muammolarni kuzatishi mumkin. Tiroid bezining yomon ishlashi, masalan, gipotiroidizm, xotira va tafakkur muammolariga olib kelishi mumkin. Bu holatni ajratish uchun tiroid gormonlari tekshiriladi. Vitamin va mineral darajalari, Ba'zi vitaminlar (masalan, B12 vitamini) va mineral moddalar (masalan, folat) miqdorining pasayishi kognitiv pasayishlarga olib kelishi mumkin. Qon tahlillari orqali bu moddalar darajasi tekshiriladi. Qon shakar darajasi, qandli diabet, ayniqsa uzoq muddat davomida boshqarilmasa, kognitiv funksiyalarni pasaytirishi mumkin. Qon shakar darajasi o'lchanadi va qandli diabet mavjudligi tekshiriladi. Boshqa laboratoriya tahlillarida ba'zan, altsgeymer kasalligini boshqa neyrodegenerativ kasalliklardan ajratish uchun boshqa laboratoriya tahlillari ham o'tkazilishi mumkin. Infektsiyalarni aniqlashda ba'zi infektsiyalar, masalan, encefalit yoki meningit, kognitiv funksiyalarni yomonlashtirishi mumkin. Infektsiyaga sabab bo'luvchi omillarni aniqlash uchun zarur laboratoriya tahlillari o'tkaziladi. Autoimmun kasalliklarni tekshirishda ba'zi autoimmun kasalliklar, masalan, lupus yoki multiple skleroz, kognitiv pasayishga olib kelishi mumkin. Bu kasalliklarni aniqlash uchun maxsus laboratoriya tahlillari o'tkaziladi. Laboratoriya tahlillari Altsgeymer kasalligining tashxisini qo'yishda yordam beradi va boshqa mumkin bo'lgan sabablardan ajratib ko'rsatadi. Bunda qon tahlillari, vitamin va mineral darajalari, shuningdek, boshqa biologik namunalardan

olingan ma'lumotlar shifokorga to'g'ri tashxis qo'yish va davolashni boshlashda yordam beradi.

Hozirgi kunda Altsgeymer kasalligini to'liq davolash mumkin bo'lmasa-da, uning alomatlarini yengillashtirish va kasallikning rivojlanishini sekinlashtirish uchun bir qator dori-darmonlar mavjud. Bu dori-darmonlar miyaning neurotransmitterlarini yaxshilash va bemorning kognitiv funksiyalarini qo'llab- quvvatlashga yordam beradi. Quyida ushbu dori-darmonlar haqida batafsil ma'lumot berilgan. Cholinesteraz inhibitörleri – bu Altsgeymer kasalligi uchun eng keng tarqalgan dori guruhlaridan biridir. Ular miyaning neurotransmitterlarini yaxshilashga yordam beradi, ayniqsa, xotira va kognitiv funksiyalarni qo'llab- quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Cholinesteraz inhibitörleri asosan asetilkolin miqdorini oshiradi, bu esa miyadagi xotira va tafakkur jarayonlarini yaxshilaydi.

Ushbu dori-darmonlar miyaning neyronlaridan bo'shatiladigan asetilkolin miqdorini ushlab turish orqali ularning ishlashini yaxshilaydi. Donepezil: Donepezil – Altsgeymer kasalligi uchun eng ko'p qo'llaniladigan cholinesteraz inhibitöridir. Bu dori miyadagi asetilkolin darajasini oshirib, bemorning xotira va kognitiv faoliyatini yaxshilashga yordam beradi. Donepezil kasallikning dastlabki bosqichlarida samarali bo'lishi mumkin, ammo kasallikning rivojlanishida uning ta'siri cheklangan. Rivastigmin ham Altsgeymer kasalligining davolanishida ishlatiladigan cholinesteraz inhibitöridir. Bu dori miya hujayralari o'rtasidagi signal uzatishni yaxshilash orqali xotira va tafakkur jarayonlarini qo'llab-quvvatlaydi. Rivastigmin faqat Altsgeymer kasalligining yengil va o'rtacha shakllarida samarali bo'lishi mumkin. Galantamin: Galantamin – Altsgeymer kasalligini davolashda ishlatiladigan yana bir cholinesteraz inhibitöridir. Bu dori, miya neyronlari orasidagi signal uzatishni yaxshilashga yordam beradi va kognitiv funksiyalarni yaxshilashga qaratilgan. Galantamin xususan, bemorlarda xotira va tafakkurdagi muammolarni yengillashtirishi mumkin. Cholinesteraz inhibitörlari, Altsgeymer kasalligining dastlabki bosqichlarida bemorning xotira va kognitiv funksiyalarini saqlab qolishga yordam beradi, shuningdek, kasallikning rivojlanishini sekinlashtiradi. Biroq, bu dori-darmonlar faqat simptomlarni yengillashtiradi va kasallikni to'liq davolashga olib kelmaydi. Davolashni boshlashdan oldin shifokor bilan maslahatlashish zarur, chunki dori-darmonlarning samaradorligi va yon ta'sirlari har bir bemorda turlicha bo'lishi mumkin.

Altsgeymer kasalligi – bu surunkali, progressiv va asosan qarilik bilan bog'liq bo'lgan neyrodegenerativ kasallik bo'lib, u xotira, tafakkur va kundalik hayot faoliyatlariga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Kasallik asosan hipokampus, prefrontal korteks va boshqa kognitiv jarayonlar bilan bog'liq miya hududlarini zararlaydi. Hozirgi kunda bu kasallikni to'liq

davolash imkoniyati mavjud bo'lmasa-da, erta tashxis qo'yish va zamonaviy davolash usullaridan foydalanish orqali kasallikning rivojlanishini sezilarli darajada sekinlashtirish va bemorning hayot sifatini yaxshilash mumkin. Diagnostika jarayonida klinik baholash, nevrologik va rasmi tekshiruvlar, shuningdek, laboratoriya tahlillari muhim rol o'ynaydi. Davolashda esa cholinesteraz inhibitörlari, memantin, kognitiv terapiya va sog'lom hayot tarzi muhim ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar esa kelajakda kasallikni yanada samaraliroq davolash imkoniyatlarini taqdim etishi mumkin. Shu bois, Altsgeymer kasalligi haqida keng jamoatchilikka ma'lumot berish, erta belgilarni aniqlash va profilaktik choralarni ko'rish – bu global sog'liqni saqlash tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Foydalangan adabiyotlar

1. Turg'unov T.T., "Nevrologiya", Toshkent: O'zbekiston Tibbiyot Akademiyasi nashriyoti, 2018.
2. Xodjimatov Sh.R., "Umumiy va klinik nevrologiya asoslari", Toshkent, 2017.
3. Nazarov A.A., "Gerontologiya va geriatriya asoslari", Toshkent, 2020.
4. Isroilov I.S., "Tibbiyotda zamonaviy yondashuvlar", Andijon: Andijon davlat tibbiyot instituti nashriyoti, 2021.
5. Karimova M.U., "Psixonevrologik kasalliklar va ularni parvarish qilish", Toshkent, 2019.